بررسی ماهیت آثار سینمایی

سعید حبیبا*

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۲/۱۴ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۱۰/۲۷

چکیده

یکی از مهم‌ترین و اثرگذارترین اموال فکری نوین در حوزه مالکیت ادبی و هنری، آثار سینمایی هستند که در عین تجمیع مجموعه‌ای از خلاقیت‌ها، مخلوطی از سرمایه‌های فکری و مالی می‌باشند. این دسته از اموال فکری، به علت نیاز به سرمایه مالی و وقت فراوان و همچنین وجود افراد و ابداعات متعدد در فرایند تولید، وجهه‌ای متمایز از سایر آثار فکری دارند و لذا به این جهت باید جداگانه مورد تحلیل واقع شوند. در این مقاله، ضمن بررسی مفهوم این دسته آثار، ماهیت آنها از حیث قالب شکلی و نوع حمایت از آنها مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

کلید واژگان

آثار سینمایی، اثر مشترک، اثر جمعی، تولید کننده، قانون ملی.

* دانشیار گروه حقوق خصوصی دانشکده حقوق و علوم سیاسی و رئیس مؤسسه حقوق تطبیقی دانشگاه تهران.
habiba@ut.ac.ir

مقدمه

آثار سینمایی به عنوان یکی از مؤثرترین آثار هنری در ترویج فرهنگ عمومی همواره مورد مطالعه اندیشمندان رشته‌های گوناگون علوم انسانی قرار گرفته است. این دسته از اموال فکری که اصولا ناشی از کنار هم قرار دادن خلاقیت‌های متعدد در قالبی واحد می‌باشد، از مرحله تولید تا بهره برداری ابتکارات افرادی متعدد را در خود جای می‌دهد تا در نهایت منتهی به سودآوری شود و این خود توجیه حمایت این دسته آثار را از طریق قواعدی خاص توجیه می‌نماید.

علمای حقوق نیز همچون سایر محققان پیشگام در این عرصه به بررسی مسائل حقوقی این آثار می‌پردازند. قراردادهای تولید اثر سینمایی، تعیین پدیدآورنده، چالش‌های حقوقی آثار سینمای اقتباسی و ... از رایج‌ترین دغدغه‌های پژوهشگران حوزه کپی‌رایت سینما بشمار می‌آید. با این حال، باید اذعان داشت که بسته به اینکه ما اثر سینمایی را اثری جمعی و یا مشترک تلقی کنیم گستره حمایتی افراد دخیل در تولید این دسته آثار متفاوت خواهد بود.

در گام نخست لازم است تعریف مشترکی از اثر سینمایی ارائه شود تا با ادبیات واحدی به بررسی مسائل حقوقی آن پرداخته شود. این مقاله تلاش می‌نماید در ابتدا به بررسی تعاریف و مفاهیم اثر سینمایی در قوانین ملی بپردازد و سپس ماهیت حقوقی اثر سینمایی را به‌عنوان اثری مشترک یا جمعی تحلیل نماید. لازم به ذکر است که این مطالعه یک پژوهش نظری و انتزاعی نیست زیرا، گنجاندن اثر سینمایی در قلمرو اثر مشترک یا جمعی می‌تواند بار حقوقی متفاوتی داشته باشد و مقررات متنوعی را فراروی پدیدآورندگان اثر سینمایی قرار می‌دهد.

گفتار اول: مفهوم اثر سینمایی

در حوزه تعریف آثار سینمایی اصولا بسیاری از قوانین تعریفی از اثر سینمایی ارائه نداده‌اند مضاف بر اینکه بیشتر کشورها به جای عبارت اثر سینمایی از اثر صوتی تصویری نام برده‌اند و برخی دیگر از کشورها هم از عبارت فیلم استفاده نموده‌اند.

حمایت از آثار صوتی- تصویری در حوزه بین‌المللی برای اولین بار در سال ۱۹۰۸ در اصلاحیه برلین کنوانسیون برن مورد توجه کشورهای عضو قرار گرفت. در این اصلاحیه به پیشنهاد فرانسه

و موافقت سایر اعضا آثار صوتی- تصویری به‌عنوان یکی از مصادیق آثار ادبی و هنری در متن کنوانسیون گنجانیده شدند و از این طریق کنوانسیون برن چراغ حمایت از آثار صوتی- تصویری را برای اولین بار روشن نمود[1] بدون اینکه مشخصا نام اثر سینمایی را به زبان بیاورد.

بسیاری از نظام‌های حقوقی نظیر ایران یا مصر مقررات خاصی برای آثار صوتی- تصویری مشخص ننموده‌اند و حمایت از این دسته آثار همانند حمایت از سایر آثار ادبی و هنری است. در مقابل در قوانین کشورهای توسعه‌یافته این آثار همواره مورد توجه قرار گرفته و برای آنها احکامی خاص مقرر شده است. قانون مالکیت فکری فرانسه در تعریف این آثار مقرر می‌دارد:

«آثار صوتی- تصویری به آثاری گفته می‌شود که متشکل از یک سلسله متوالی عکس‌های متحرک باشد، اعم از اینکه دارای صدا باشد و یا نباشد»[2].

قانون مالکیت فکری آلمان هم تعریفی کاملا مشابه تعریف قانون‌گذار فرانسوی به‌دست می‌دهد با این تفاوت که به جای استفاده از واژه عکس‌های متحرک از واژه تصویرهای متحرک استفاده نموده است[3]. قانون کپی‌رایت آمریکا در مقام تعریف آثار صوتی- تصویری گامی جلوتر از قانون‌گذار فرانسوی و آلمانی می‌باشد و با ارائه تعریفی بسیار دقیق‌تر راه هر گونه ابهام را در ماهیت این آثار به کلی می‌بندد. این ماده مقرر می‌دارد:

«آثار صوتی- تصویری آثاری هستند که متشکل از یکسری عکس‌های مرتبط به هم و اغلب همراه با صدا بوده و ذاتا برای نمایش از طریق وسایل و ابزارهایی نظیر پروژکتورها و وسایل الکترونیکی مورد استفاده قرار می‌گیرند صرف‌نظر از ماهیت حاملی که این آثار در آنها به منصه ظهور رسیده است»[4].

قانون آثار هنری و فکری ترکیه در اصلاحات سال ۲۰۰۱ اشعار می‌دارد که «آثار سینمایی، فیلم‌هایی با ماهیت فنی، آموزشی، علمی و هنری یا فیلم‌های ضبط‌کننده حوادث روزانه یا فیلم‌هایی مشتمل بر یک مجموعه از تصاویر متحرک باصدا یا بدون صدا هستند و در این میان

1. Kamina, Pascal, **Film Copyright in the European Union**, 2004, Cambridge University Press, p.18.

۲. ماده ۶- ۱۱۲ قانون مالکیت فکری فرانسه.

۳. ماده ۹۵ قانون مالکیت فکری آلمان.

۴. ماده ۱۰۱ قانون کپی‌رایت آمریکا.

محیطی که اثر بر آن تثبیت می‌شود از اهمیت برخوردار نیست و تصاویر مـی‌توانـد بـا ابزارهـای الکترونیکی یا مکانیکی یا نظایر آن نمایش داده شود»[۱].

قانون کپی‌رایت برزیل نیز آثار سمعی و بصری باصدا یا بـی‌صـدا ماننـد فـیلم سـینمایی را مـورد حمایت قرار می‌دهد اما تعریف بیشتری را بیان نمی‌نماید[۲].

قانون کپی‌رایت کره جنوبی، تولید خلاقانه‌ای که مجموعه‌ای از تصاویر (خواه باصدا یا بی‌صدا) در آن گردآوری می‌شود و با ابزارهای الکترونیکی یا مکانیکی به اجرا در می‌آید و می‌توانـد مشـاهده یا مشاهده و شنیده شود، به‌عنوان اثر سینمایی حمایت می‌گردد[۳].

با توجه به تعاریف فوق می‌توان به‌راحتی دریافت که آثار صوتی‌ـ تصویری و به زبانی دیگـر آثـار سینمایی متشکل از یکسری عکس‌های متحرکی هستند که با هم ارتباط کامل دارند. ایـن مهـم در واقع ملاک احراز اثر صوتی‌ـ تصویری می‌باشد.[۴]

علاوه بر این باید اذعان داشت علی‌رغم تصور عموم صدا به هیچ وجه مقتضای ذات اثـر مـذکور نمی‌باشد و لذا مستندهای بدون صدا یا آثاری نظیر آن مـی‌تواننـد بـه‌عنـوان یـک اثـر صـوتی‌ـ تصویری مورد حمایت قرار گیرند.[۵] همان‌گونه که گفته شد، در برخی از نظام‌های حقوقی به جای استفاده از واژه اثر صوتی– تصویری از واژه فیلم استفاده نموده‌اند. قانون حق مؤلـف، طـرح‌هـای صنعتی و اختراعات انگلستان از این دسته هسـتند[۶]. در برخـی دیگـر از کشـورها هـم از عنـوان

۱. ماده ۵ قانون آثار هنری و فکری ترکیه.

۲. بند شش ماده ۷ قانون کپی‌رایت برزیل.

۳. بند ۱۳ ماده ۱ قانون کپی‌رایت کره جنوبی.

۴. البته لازم به ذکر است که قانون‌گذار آمریکا از واژه عکس‌های متحرک استفاده ننموده اسـت زیـرا، در نظام حقوقی این کشور عکس‌های متحرک خود عنوان حقوقی مورد حمایت جداگانه‌ای را دارا اسـت امـا در هر حال به‌عنوان یکی از زیر شاخه‌های آثار صوتی‌ـ تصویری مطرح می‌گردد.

۵. حائز به ذکر است که در جدیدترین کنوانسیون راجع به آثار صوتی‌ـ تصویری یعنی کنوانسیون اجـرای آثار صوتی- تصویری مصوب ۲۰۱۲ به هیچ‌وجه از خود اثر صوتی‌ـ تصویری تعریفـی ارئـه ننمـوده اسـت بلکه تنها در بند ۲ ماده ۲ از تثبیت اثر صوتی- تصویری سخن به میان آورده است.

۶. بند ب ماده ۵ قانون حق مؤلف، طرح‌های صنعتی و اختراعات انگلستان.

فیلم‌های سینمایی استفاده شده است قانون حق مؤلف استرالیا از این دسته قوانین هستند[۱]. قوانین مذکور اگرچه از دو عنوان جداگانه استفاده نموده‌اند اما تعاریف ارائه شده از آنها در قانون همانند همان تعاریف ارائه شده از اثر صوتی- تصویری در قوانین کشورهای آلمان، فرانسه و آمریکا می‌باشد. به نظر می‌رسد تفاوتی بین این واژه‌ها در میان نباشد و قوانین مختلف در مقام بیان مفهومی واحد اما از طریق عبارات متعدد بوده‌اند، وانگهی همان‌گونه که برخی از نویسندگان اظهار می‌دارند شباهت این آثار آن قدر بالا است که می‌توان آنها را به جای هم به کار برد[۲] اما، به نظر می‌رسد از آنجا که واژه صوتی- تصویری عام‌تر از بقیه است می‌تواند به جای همه آنها استعمال نمود.

کنوانسیون برن در ماده ۲ خود اثر سینمایی را به‌عنوان یکی از مصادیق آثار ادبی و هنری معرفی می‌نماید اما هیچ‌گاه به تعریف آن مبادرت نمی‌نماید و به بیان انواع آثار سینمایی تصریح نمی‌کند. بند ۳ ماده ۲ قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ ایران نیز اثر سمعی و بصری به منظور اجرا در صحنه‌های نمایش، پرده سینما یا پخش از رادیو یا تلویزیون که به هر ترتیب و روش نوشته یا ضبط یا نشر شده باشد را مورد حمایت قرار می‌دهد اما تعریف مشخصی از اثر سینمایی ارائه نمی‌نماید.

به این ترتیب، در نظام‌های مختلف حقوقی، ماهیت فیلم از حیث آنکه هنری باشد یا خبری، باصدا یا بی‌صدا بودن و ابزار نمایش اثر تأثیری در حمایت از فیلم ندارد. همچنین در بعضی قوانین مانند کره بر خلاقانه بودن اثر تأکید می‌شود که این امر می‌تواند بازتاب همان مفهوم اصالت در نظام‌های رومی- ژرمنی باشد

گفتار دوم: اثر سینمایی، اثر مشترک یا جمعی

همان‌طور که اشاره شد، ماهیت مشترک یا جمعی بودن یک اثر سینمایی یک بحث نظری صرف نبوده و دارای بار حقوقی مهمی است. چنانچه اگر اثر، مشترک باشد همه پدیدآورندگان در بهره‌برداری از اثر سهیم می‌شوند ولی اگر اثر، جمعی باشد بهره‌برداری از اثر در دستان شخص

۱. بند ۱ ماده ۱۰ قانون حق مؤلف استرالیا.

2. Cornish, William, **Intellectual Property**, 2003, Third Edition, Sweet and Maxwell Publication, London, p .394.

حقیقی یا حقوقی اداره‌کننده تثبیت می‌شود. بنابراین، تلاش خواهد شد به بررسی ماهیت اثر مشترک و جمعی پرداخته و نتایج حقوقی تبیین این مفاهیم را بررسی نماییم.

بند اول: اثر مشترک

به موجب ماده ۶ قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان ایران، اثری که با همکاری دو یا چند پدیدآورنده به وجود آمده باشد و کار یکایک آنان جدا و متمایز نباشد اثر مشترک نامیده می‌شود و حقوق ناشی از آن حق مشاع پدیدآورندگان است، اما به موجب بند ۲ ماده ۱ لایحه قانون جامع حقوق مالکیت ادبی و هنری ایران، «اثر مشترک» اثری است که در نتیجه همفکری خلاق دو یا چند شخص حقیقی در یک زمان و مکان واحد یا متفاوت پدید آمده است به گونه‌ای که سهم هرکدام به‌صورت بخش ممزوج شده‌ای از اثر باشد خواه این سهم مساوی، قابل تشخیص یا تفکیک باشد یا نباشد.

به این ترتیب می‌توان گفت از دیدگاه قانون فعلی ایران، معیار اثر مشترک عدم تمایز کار همکاران می‌باشد اما در لایحه جدید، فرقی نمی‌کند که کار همکاران قابل تمیز از یکدیگر باشد یا خیر. لذا می‌توان گفت نظام آینده حقوق ایران با توسعه روبه‌رو شده است و یک اثر می‌تواند مشترک باشد اما سهم مشارکت هر همکار در آن مشخص باشد یا نباشد.

در قانون مالکیت فکری فرانسه، اثر مشترک اثری است که در خلق آن اشخاص حقیقی متعددی دخالت داشته باشند[۱]. بنابراین، لازم است که اشخاص همکار شخص حقیقی باشند و کیفیت همکاری به گونه‌ای باشد که هر همکار مؤلف تلقی شود.

معیار اخیر در قوانین ملی سایر کشورها نیز قابل ملاحظه است چنانچه طبق قانون مالکیت فکری مصر، اثر مشترک، یک اثر جمعی نیست بلکه با مشارکت بیش از یک نفر از مؤلفان خلق می‌گردد خواه سهم هریک از همکاران قابل تمییز باشد یا خیر[۲]. طبق قانون مالکیت فکری آلمان، نیز « چنانچه چندین نفر به‌طور مشترک اثری را پدید آورده باشند و امکان بهره‌برداری

۱. بند ۱ ماده ۲-۱۱۳ قانون مالکیت فکری فرانسه.

۲. بند ۵ ماده ۱۳۸ قانون مالکیت فکری مصر.

هرکدام از سهم خود به‌طور جداگانه وجود نداشته باشد، آن افراد باید به‌عنوان پدیدآورنده تلقی گردند»[۱].

به‌طور کلی می‌توان گفت که اثر مشترک مشتمل بر ویژگی‌های ذیل است:

۱. با همکاری دو نفر یا بیشتر پدید می‌آید.

۲. سهم مشارکت هر همکار می‌تواند از سهم مشارکت سایرین قابل تمییز یا تفکیک باشد یا نباشد.

بند دوم: اثر جمعی

در نظام فعلی حقوق ایران از اثر جمعی سخنی به میان نیامده است اما در لایحه جدید قانون جامع مالکیت ادبی و هنری این اصطلاح وارد ادبیات حقوقی ایران شده و تصریح می‌گردد «اثر جمعی» اثری است که توسط دو یا چند شخص حقیقی، با ابتکار و مدیریت شخص حقیقی یا حقوقی دیگر پدید آمده و تحت نام او نیز افشاء می‌شود[۲]؛ از قبیل دائره‌المعارف، کتاب لغت، نشریه ادواری و روزنامه. در این زمینه قانون مالکیت فکری مصر نیز بیان می‌نماید: «اثر جمعی اثری است که با همکاری گروهی از مؤلفان تحت مدیریت شخص حقیقی یا حقوقی تولید می‌شود و مدیر مکلف به نشر اثر تحت نام خود می‌باشد و سهم هریک از مؤلفان قابل تمیز نمی‌باشد»[۳].

در حقوق آلمان و انگلستان در مورد اینکه اثر جمعی چیست سکوت اختیار نموده‌اند اما در مقابل، قانون مالکیت فکری فرانسه در مورد اثر جمعی مقرر می‌دارد: «اثر زمانی جمعی نامیده می‌شود که به ابتکار یک شخص حقیقی یا حقوقی و تحت مدیریت و نام وی آفریده، چاپ، منتشر و توزیع شده باشد...»[۴].

بنابراین، حسب موارد ذکر شده، می‌توان ویژگی اثر جمعی را به‌صورت ذیل برشمرد:

۱. به ابتکار و تحت مدیریت و نظارت یک شخص حقیقی یا حقوقی پدید می‌آید.

۲. اثر تحت نام مدیر منتشر می‌گردد.

---

۱. بند ۱ ماده ۸ قانون مالکیت فکری آلمان.

۲. بند ۳ ماده ۱ لایحه جدید قانون جامع مالکیت ادبی و هنری.

۳. بند ۴ ماده ۱۳۸ قانون مالکیت فکری مصر.

۴. بند ۳ ماده ۲-۱۱۳ قانون مالکیت فکری فرانسه.

۳. اثر حاصل تجمیع کار گروهی از پدیدآورندگان است.
۴. سخنی از اعطای حق مستقل به هریک از همکاران وجود ندارد.

بند سوم: چالش‌های ناشی از اثر مشترک و جمعی در آثار سینمایی

حسب مفاهیم موجود از دو اثر فوق که در بندهای دوگانه بالا ذکر گردید، چالش‌هایی به شرح ذیل فراهم می‌آیند که هرکدام مورد بررسی قرار می‌گیرند:

الف) تعریف مضیق از اثر مشترک

درصورتی‌که اثر مشترک تنها دال بر اثری باشد که سهم همکاران قابل تمییز نباشد، آثار سینمایی می‌تواند از این گروه از آثار خروج موضوعی بیابد. زیرا، در اثر سینمایی گروه‌های مختلفی از مؤلفان و هنرمندان همکاری دارند که سهم بسیاری از آنان به سادگی از سهم سایرین قابل تمییز و تشخیص می‌باشد. به‌طور مثال، می‌توان سهم موسیقی‌دان فیلم را از سایر عوامل فیلم‌سازی جدا کرد. لذا، ارائه تفسیری محدود از اثر مشترک منجر به آن می‌شود که اثر سینمایی یک اثر مشترک تلقی نشود. امری که به نظر می‌رسد اکنون در نظام قانونی ایران تحقق یافته است و این به‌آن معنا است که احکام اثر مشترک بر اثر سینمایی قابل اعمال نیست.

ب) اثر جمعی؛ راه حل نوین

اگر چه در خلأ ناشی از تعریف مضیق اثر مشترک می‌توان به پیش‌بینی اثر جمعی اندیشید اما اثر جمعی نیز خالی از دشواری نیست. در این اثر، حقوق هریک از همکاران در هاله‌ای از ابهام قرار می‌گیرد و شخص حقیقی یا حقوقی مدیر می‌تواند به‌عنوان پدیدآورنده تلقی شود و از حقوق قانونی مؤلف برخوردار شود.

از سویی مفهوم اثر جمعی هنوز به سادگی قابل تبیین نیست چه در بسیاری از وجوه مانند عدم تمییز حق همکاران به اثر مشترک می‌ماند. از طرف دیگر، نیز گاهی از مواقع اثر مشترک نیز با مدیریت یک شخص حقیقی و حقوقی صورت می‌گیرد.

به هر حال، پیش‌بینی اثر سینمایی به‌عنوان اثر جمعی به معنای آن است که حق مؤلف در دستان مدیر پروژه (تهیه‌کننده) تثبیت شود و سایر همکاران از حق مشخص قانونی برخوردار نباشد. در این میان اگرچه می‌توان توجیه کرد که پدیدآورندگان اثر جمعی از آزادی آفرینش خود به نفع

بهره‌بردار یا ناشر صرف‌نظر می‌کنند[۱] اما به جهت تضیع حق پدیدآورندگان و ابهام در تعریف اثر جمعی به نظر می‌رسد که توسعه این مفهوم به اثر سینمایی مخاطره‌آمیز بوده و معقول نخواهد بود.
با وجود این، برخی از حقوق‌دانان معتقدند در مواقعی که شرکت‌کنندگان در تألیف اثر نقشی در ساختار و تفکر کلی اثر ندارند و تنها مشارکت آنها محدود به بخشی است که برایشان تعیین شده است، در این صورت اثر جمعی قلمداد می‌شود.[۲] اما باید گفت اجرای این ساز وکار پیش از طرح دعوی قابل اعمال نیست و به تصمیم دادرس نیاز دارد و این امر می‌تواند کار را برای گروه‌های فیلم‌سازی دشوار نماید چه در هر حال احراز تأثیر هر همکار در پروژه، امری فنی و تخصصی است و هر لحظه امکان نقض حق را فراهم می‌آورد.
سرانجام آنکه گروهی از محققان بر این باور هستند که امکان بهره برداری مستقل از اثر جمعی برای هریک از همکاران مشروط به عدم رقابت با اثر جمعی وجود دارد[۳]، امری که می‌تواند مشکلات ناشی از اثر جمعی را کاهش دهد. اما علی‌رغم چنین پیش‌بینی، این مقرره نیز در دستان دادرس است و از ابهام اثر جمعی نمی‌کاهد.

گفتار سوم: راهکارهای قانونی

در این قسمت تلاش می‌شود از زاویه قوانین ملی سایر کشورها به مطالعه راهکارهای قانونی حل مشکلات ناشی از شناسایی اثر سینمایی به مثابه اثر مشترک یا جمعی پرداخته شود:

بند اول: فرض گروهی به‌عنوان مؤلفان اثر مشترک

درصورتی‌که اثر سینمایی اثری مشترک تلقی شود، اثر در مالکیت مشترک پدیدآورندگان است و اجرای حقوق به‌طور مشترک خواهد بود. بنابراین برای اجرای حق، کسب موافقت همه

۱. زرکلام، ستار؛ «**حقوق مالکیت ادبی و هنری**» تهران، نشر سمت، چ دوم، ۱۳۸۷، ص ۱۰۱.
۲. کلمبه، کلود؛ «**اصول بنیادین حقوق مؤلف و حقوق مجاور در جهان**» محمدزاده وادقانی، علیرضا، تهران، نشر میزان، چ اول، ۱۳۸۵، ص ۶۹.
۳. همان.

مشارکت‌کنندگان ضروری است[۱]. به‌طور مثال مصر، در اثر مشترک، همه مشارکت‌کنندگان را مؤلف می‌داند و بهره‌برداری از اثر باید با کسب موافقت همگی باشد اما هریک از افراد می‌توانند به‌طور مستقل در خصوص نقض حق اقامه دعوی نمایند. البته اگر هر مؤلف، خالق بخش مستقل هنری باشد می‌تواند به‌صورت جداگانه بدون لطمه به استفاده از اثر مشترک، بهره‌برداری نماید[۲].

در نظام حقوقی مصر، نویسنده فیلمنامه یا ایده کتبی فیلم، اقتباس کننده، نویسنده دیالوگ‌ها و کارگردان، مؤلف مشترک تلقی می‌شوند و باید به‌صورت مشترک به بهره‌برداری بپردازند اما مؤلف بخش ادبی یا موسیقی می‌تواند به‌صورت مستقل اثر خود را در روشی غیر از روشی که در اثر مشترک منتشر می‌شود آن بخش را انتشار نمایند[۳].

مطابق با قانون آثار هنری و فکری ترکیه، در آثار سینمایی، کارگردان، آهنگساز اصلی، نویسنده فیلمنامه و نویسنده دیالوگ‌ها مؤلفان مشترک اثر محسوب می‌شوند[۴]. همچنین اگر اثر با تکنیک انیمیشن تولید شود، انیماتور از زمره پدیدآورندگان اثر مشترک بشمار می‌آید. در این کشور، نماینده مؤلفان، حقوق را اعمال می‌نماید مشروط بر آنکه مقرره مخالفی در قرارداد یا قانون نباشد.[۵]

مطابق با قانون فرانسه مالکیت اثر سمعی و بصری به شخص یا اشخاص حقیقی تعلق دارد که تولید اثر را به مرحله اجرا رسانده‌اند لذا اشخاص ذیل از زمره مالکان مشترک اثر تلقی می‌شوند: مؤلف فیلمنامه، مؤلف اثر اقتباسی، مؤلف دیالوگ‌ها، مؤلف موسیقی خواه با متن یا بدون آن و کارگردان[۶]. البته این امکان نیز وجود دارد که برخلاف این مقرره توافق کرد. در نظام فرانسه اثر مشترک در نتیجه همکاری بیش از یک شخص حقیقی خلق می‌شود[۷] و این اثر در ملکیت مشترک همکاران خواهد بود.

---

۱. کلمبه، کلود؛ «**اصول بنیادین حقوق مؤلف و حقوق مجاور در جهان**» محمدزاده وادقانی، علیرضا، تهران، نشر میزان، چ اول، ۱۳۸۵، ص ۶۰.

۲. ماده ۱۷۴ قانون مالکیت فکری مصر.

۳. بند ۵ ماده ۱۷۷ قانون مالکیت فکری مصر.

۴. ذیل پاراگراف آخر ماده ۸ قانون آثار هنری و فکری ترکیه.

۵. ماده ۱۰ قانون آثار هنری و فکری ترکیه.

۶. ماده ۷- ۱۱۳ قانون مالکیت فکری فرانسه.

۷. ماده ۲- ۱۱۳ قانون مالکیت فکری فرانسه.

در حقیقت، می‌توان گفت مقررات فوق بازتابی از کنوانسیون برن است چه درشق ب بند ۲ ماده ۱۴ مکرر از مقرره این سخن گفته می‌شود که به موجب آن بعضی از کشورهای عضو، حسب قانون، برخی پدیدآورندگان مشارکت‌کننده در تهیه اثرسینمایی که متعهد به چنین مشارکتی شده باشند را از اجرای حق تکثیر، به جریان انداختن، عرضه و اجرای عمومی، پخش عمومی به‌وسیله سیم، پخش رادیویی، به اطلاع عموم رسانیدن، زیرنویسی و دوبلاژ متون سینمایی منع می‌نمایند. در واقع این مقررات، به منظور تسهیل بهره‌برداری از آثارسینمایی و تضمین نمودن عدم دخالت گروهی از مشارکت‌کنندگان در ساخت آثار سینمایی (مانندایجاد محدودیت و ممنوعیت در بهره‌برداری از اثر سینمایی)، به ظهور رسیده است، چه معمولاً در تهیه آثار سینمایی، گروه‌های گوناگونی از اشخاص حقیقی یا حقوقی همکاری دارند که کسب اجازه از آنها ممکن است با دشواری روبه‌رو شود و به‌وسیله ساده‌ای جهت ایجاد مانع برای تکثیریا پخش اثر سینمایی تبدیل می‌گردد و این در شرایطی است که برای تولید فیلم‌های سینمایی هزینه‌های بسیار زیادی صرف شده و عدم اجازه فقط یک‌نفر از مشارکت‌کنندگان می‌تواند نمایش فیلم را منتفی نماید.

اما باید اشاره کرد که به‌طور کلی اعمال این بند در اختیار کشورها است و جنبه ارادی دارد نه امری. لذا کشورهای عضو برن می‌توانند مالکیت اثر را تنها در دستان تهیه‌کننده تثبیت نمایند و سایر مشارکت‌کنندگان از جمله کارگردان را از ایجاد مانع بازدارند.

در مطالعات سال ۱۹۹۶ سازمان جهانی مالکیت فکری (وایپو)[1] پیشنهاد شد که این محدودیت یا استثنا با شروط ضابطه سه گام[2] یعنی شرط عدم تعارض با بهره‌بردار ی از اثر یا عدم ورود ضرر غیرمعقول به منافع قانونی مؤلف مقید شود، اما اعمال این شروط هیچ‌گاه مورد قبول قرار نگرفت[3] اگر چه اجرای ضابطه فوق‌الذکر می‌توانست دفاع مناسبی را برای پدیدآورندگان فراهم نماید.[4]

در خصوص موضوع اخیر باید اشاره نمود که قانون فعلی ایران مقرره خاصی در این زمینه ندارد و لذا اگر اثر سینمایی، اثر مشترک تلقی شود، کلیه اشخاص مشارکت‌کننده از مالکیت برخوردار

1. World Intellectual Property Organization (WIPO).
2. Three Steps Test.
3. Ricketson, Sam & Ginsburg, Jane C, **International Copyright and Neighboring Rights**, Vol. 1, Oxford University Press, 2006, p. 819.
۴. حبیبا، سعید و شاکری، زهرا؛ «**سه‌گام، آزمونی فرا روی مصرف کنندگان آثار ادبی و هنری**» مجله تحقیقات حقوقی دانشگاه شهید بهشتی، بهار ۹۲ ش ۶۱، ص ۲۱۵.

هستند. با وجود این، ممکن است در قراردادهای سینمایی پیش‌بینی شود که همه فعالان، حق مادی را به تهیه‌کننده منتقل نمایند. به موجب ماده ۳۹ پیش‌نویس لایحه قانون مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط، در آثار دیداری و شنیداری جزء درصورت وجود دلیل مخالف، کارگردان اصلی، نمایشنامه یا فیلمنامه‌نویس، نویسنده متن گفتگو و آهنگساز خاص، پدیدآورنده و مالک مشترک هستند. لذا هریک از آنان قادر هستند به‌طور مثال مانع تکثیر یاعرضه اثر گردند اما می‌توان در قراردادها برخلاف این امر تراضی نمود.

بند دوم: اثر سینمایی در دستان تهیه‌کننده

در بعضی قوانین اگر چه بر اثر مشترک بودن آثار سینمایی تأکید می‌گردد اما از یک تهیه‌کننده نیز به موازات آن سخن به میان می‌آید که در قرارداد، مسئولیت وی در قبال پدیدآورندگان مشترک روشن می‌شود و جهت جلوگیری از تشتت آرا میان همکاران، وی به بهره‌برداری می‌پردازد. به عبارت دیگر، می‌توان گفت تولیدکننده تکلیف قراردادی در خصوص بهره‌برداری تجاری از اثر دارد (به‌طور مثال اگر حق‌السهم پدیدآورنده منوط به بهره‌برداری تجاری باشد تولیدکننده باید اظهارنامه‌ای را هرچند مدت به پدیدآورندگان اعلام نماید) و چنانچه از اثر بهره‌برداری ننماید پدیدآورندگان آزادانه حق بهره‌برداری دارند.

در بعضی نظام‌های حقوقی، مراد از پدیدآورنده فیلم سینمایی، شخصی است که ترتیب ساخت فیلم را می‌دهد[۱] یا اشخاصی هستند که طرح ساخت فیلم را می‌کشند و مسئولیت تولید بر عهده آنها است. در نظام حقوقی مصر، تولیدکننده اثر سینمایی ابتکار تولید اثر را بر عهده دارد و برای وی فرض مسئولیت می‌گردد[۲] یا بیان می‌گردد شخص حقیقی یا حقوقی که اثر تحت مدیریتش خلق شده می‌تواند به تنهایی از اثر بهره‌برداری نماید[۳].

در برخی از قوانین ملی، صریحا فرضی را دال بر انتقال حقوق اشخاص مشارکت‌کننده در اثر سینمایی به تولیدکننده مطرح می‌نمایند البته همواره امکان توافق برخلاف این مقرره وجود دارد[۴].

۱. ماده ۱ قانون کپی‌رایت آفریقای جنوبی.
۲. بند ۱۱ ماده ۱۳۸ قانون مالکیت فکری مصر.
۳. ماده ۱۷۵ قانون مالکیت فکری مصر.
۴. ماده ۱۰۱-۱۰۰ قانون کپی‌رایت کره جنوبی.

در این مقررات ضمن پذیرش مشترک بودن اثر سینمایی، جهت رفع مشکلات ناشی از اعمال حق، راه حل جایگزینی پیش‌بینی می‌شود.

به این ترتیب، ساز و کارهای مؤلف بودن یا اماره انتقال قهری حقوق به تهیه‌کننده و یا فرض نمایندگی قانونی برای تهیه‌کننده می‌تواند چالش‌های ناشی از اشتراکی بودن اثر را برطرف نماید. اما همواره این پرسش مطرح است که اعمال حق معنوی در این موارد چگونه است؟ چه در نظام‌های مانند ایران که حق معنوی غیرقابل انتقال است این حق همواره برای پدیدآورنده باقی می‌ماند اما علی‌رغم چنین امری اقتضائات ناشی از اثر سینمایی موجب می‌گردد حق معنوی پدیدآورندگان اثر سینمایی همچون سایر پدیدآورندگان آثار ادبی و هنری نباشد چه بهره‌برداری از اثر می‌تواند منجر به تعدیل حق حرمت یا پشیمانی و بازستانی گردد اما به نظر می‌رسد حفظ حق بر نام همیشگی و ماندنی است و می‌تواند با قاطعیت پیگیری گردد.

نتیجه‌گیری

آثار سینمایی فارغ از موضوع آن یا تحولات فنی که در روش اکران آن بـه وجـود آمـده اسـت از حمایت برخوردار هستند اما در این میان حضور انبوهی از هنرمندان در خلق اثر موجب مـی‌شـود که راهکارهایی جهت اعمال حق آنان پیش‌بینی شود. تحلیل اثر سینمایی در قالب یک اثر جمعی اگر چه مشکلات اجرای حق را تاحدی برطرف می‌نماید اما می‌تواند بـه تضـییع حـق مشـارکت کنندگان منجر شود و از طرفی مفهوم اخیر هنوز در میان اندیشـمندان حقـوقی نیـز بـه روشـنی تحلیل نمی‌گردد. لذا بهترین گزینه، تحلیل این اثر در قالب اثر مشترک است اما جهت جلـوگیری از مداخله غیر موجه هریک از همکاران در بهره‌برداری از اثر، فرض چنـد فـرد خـاص بـه‌عنـوان مؤلف می‌تواند به رفع مشکلات کمک نماید. با وجود این، اکنون نظام‌های حقوقی تـلاش دارنـد که تهیه‌کننده اثر را به نوعی صـاحب حـق اثـر تلقـی نماینـد. بنـابراین، تثبیـت حـق و تکلیـف تهیه‌کننده در اولویت اول قرار دارد و حـداقل بـا پـذیرش امـاره انتقـال قهـری حقـوق بـه وی، تولیدکننده می‌تواند به بهره‌برداری از اثر مبادرت نماید.

فهرست منابع

الف) فارسی

۱. حبیبا، سعید، شاکری، زهرا؛ «سه‌گام، آزمونی فرا روی مصرف کنندگان آثـار ادبـی و هنـری» مجله تحقیقات حقوقی دانشگاه شهید بهشتی، بهار ۹۲ ش ۶۱، ص ص ۲۰۹- ۲۴۸.

۲. پیش‌نویس لایحه قانون جامع مالکیت ادبی و هنری ۱۳۹۴.

۳. زرکلام، ستار؛ **حقوق مالکیت ادبی و هنری**، تهران، نشر سمت، چ دوم، ۱۳۸۷.

۴. **قانون حمایت از مصنفان، مؤلفان و هنرمندان**، مصوب ۱۳۴۸.

۵. کرنو، ماری و همکـاران؛ **فرهنگ تطبیقی حقوق مؤلـف و حقـوق مالکیـت ادبـی و هنری**، محمدزاده وادقانی، علیرضا، محمدی، پژمان؛ ج ۱، تهران، انتشارات دانشگاه تهـران، چ اول، ۱۳۹۰.

۶. کلمبه، کلـود؛ «**اصول بنیادین حقوق مؤلف و حقوق مجـاور در جهـان**» محمـدزاده وادقانی، علیرضا، تهران، نشر میزان، چ اول، ۱۳۸۵.

ب) لاتین

7. Act on Copyright and Related Right 1965 amended on 2013.
8. Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works, 188**6.**
9. Copyright Act, Enforced on July 23, 2009, Law No. 9625, 2009 (Korea).
10. Copyright Act, 1957, Amended by Act No. 49 of 1999 (India).
11. Copyright Act 98 OF 1978, Amendment Act 9 of 2002 (South Africa).
12. Copyright Amendment Act Australia 1996.
13. Copyright, Designs and patent Act 1988, (United Kingdom).
14. Cornish, William, **Intellectual Property**, 2003, Third Edition, Sweet and Maxwell Publication, London.
15. Intellectual and Artistic Works, Law No. 5846 of 5.12.1951, Last amended Law No. 5728 ,2008 (Turkey).
16. Intellectual Property Code, Act No. 94-361 of 10 May 1994 art. 5I Official Journal of 11 May 1994 (France**).**

17. Kamina, Pascal, **Film Copyright in the European Union**, 2004, Cambridge University Press.
18. Law on Copyright and Neighboring Rights 1998 (Brazil).
19. Law on the Protection of Intellectual property Rights No. 82, 2002 (Egypt).
20. Ricketson, Sam & Ginsburg, Jane C, **International Copyright and Neighboring Rights**, Vol. 1, Oxford University Press,2006.
21. United State Copyright Act 1976.

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی